

ERGENLERDE OLUMLU ve OLUMSUZ SOSYAL DAVRANIŞLAR: SINIFLANDIRMA ve İLİŞKİLİ DEĞİŞKENLER

Nilay Pekel Uludağlı
npekel@baskent.edu.tr

Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Ergenlik dönemi, bireyin dünyayı keşfetme ve özerklik ihtiyacının bir sonucu olarak dış dünyaya daha fazla yöneldiği, daha fazla sosyal etkileşimlerde bulunarak sosyal becerilerini önemli ölçüde geliştirdiği bir dönemdir (Parker ve Benson, 2004). Bu süreçte bazı ergenler olumlu sosyal becerilerini geliştirerek, başarılı bir akademik yaşantının ardından iyi bir kariyere sahip olurken, bazı ergenler ise bu dönemde gösterdikleri olumsuz sosyal davranışlar nedeniyle problemlili bir yaşama sahip olabilmektedirler.

Araştırmacılar, uzun yıllardır, neden bazı çocukların yasalara uyarken, diğerlerinin suça karıştıkları hatta suç kariyeri geliştirdikleri sorusuna yanıt bulmaya çalışmışlardır (Cavell, Hymel, Malcolm ve Seay, 2007). Suçluluk ve benzeri problem davranışlar, bu tür davranışların yetişkinlikte de sürebilmesi, okulu yarıda bırakma, iş ve meslek sahibi olamama gibi toplumda üretken bir yetişkin olarak yer alamama gibi toplumsal açıdan önemli sonuçlara sahiptir (Farrington, 2005; Loeber ve Stouthamer-Loeber, 1998).

Ergenlerin sorun yaratan ya da rahatsız edici davranış örüntülerini ifade etmek için literatürde çok fazla sayıda kavram kullanılmaktadır. Bu kavramlara bakıldığında; saldırganlık, davranım bozukluğu (conduct disorder), suçluluk, antisosyal davranış, madde kötüye kullanımı, dışsallaştırılmış (externalizing) davranış, problem davranış, yıkıcı davranış (disruptive behavior), karşıt olma/karşı gelme bozukluğu (oppositional defiant disorder) gibi çok sayıda kavram kullanılmaktadır. Ancak olumsuz sosyal davranışların ifade edilmesine ya da sınıflandırılmasına ilişkin bu kadar farklı kavramların kullanılması kavram karmaşasına yol açabilmektedir; örneğin bazen bu kavramların birbirinin yerine kullanıldığı ya da araştırma kapsamında ölçülen davranışların doğru kavramla ifade edilmediği görülmektedir (örn.; Ma, 2005; Torrente ve Vazsonyi, 2008).

Olumsuz davranış örüntülerine ilişkin literatürdeki en kapsayıcı ve geniş kavramın problem davranış olduğu görülmektedir. Donovan ve Jessor (1985) madde kullanımı, suçluluk gibi toplumsal kurallardan istenmeyen ve sorun kaynağı olarak görülen tüm davranışların problem davranış olarak tanımlanabileceğini belirtmişler ve yaptıkları çalışmada da farklı türdeki problem davranışların ortak bir faktör altında birleştiklerini göstermişlerdir. İlgili araştırmalarda ise olumsuz tüm sosyal davranışların, birey ya da toplum üzerinde olumsuz sonuçlara neden olduğu için problem davranışın bir türü olarak görülebileceği belirtilmiştir (Rhule-Louie ve McMahon, 2007).

Problem davranışla ilgilenen araştırmalarda ise bu davranışların temelde içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranışlar olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (Ackerman, Brown ve Izard, 2003; Eisenberg ve ark., 2001). İçselleştirilmiş davranışlar; içe kapanma (withdrawal), kaygı, korku,

psikosomatik belirtiler, depresyon gibi davranış problemleri ile nitelendirilirken; çocukluk ve ergenlik dönemindeki dışsallaştırılmış davranışlar, zayıf dürtü kontrolü, karşı gelme, yıkıcı, hiperaktif, saldırgan, antisosyal ya da suç içeren davranışları kapsamaktadır (Bailey, Hill, Oesterle ve Hawkins, 2009; Eisenberg ve ark., 2001; Grietens ve ark., 2004; Olson, Schilling ve Bates, 1999). İçselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranışlar farklı nitelikteki davranışlar olmakla birlikte; yapılan araştırmalarda bu iki davranışın çoğunlukla eş zamanlı olarak görüldüğü ortaya konmuştur (Gilliom ve Shaw, 2004; Youngstrom, Findling ve Calabrese, 2003).

Dışsallaştırılmış davranışlar başlığı altındaki sınıflandırmada karmaşa yaratan iki davranış türü antisosyal davranış ve suç davranışlarıdır. Antisosyal davranışlar, diğerlerinin temel haklarının ve sosyal kuralların ihlalini içeren, aile, akran, okul ve sosyal çevre gibi sosyal birimleri olumsuz olarak etkileme potansiyeline sahip her türlü davranış olarak tanımlanmaktadır. Bu eylemler, insanları yaralama ya da mala zarar verme niyetiyle yapılan yasadışı davranışları ve okuldan kaçma gibi genel olarak kabul edilmiş kurallara ve otoriteye meydan okumayı içerir. Antisosyal davranış örnekleri; özel eşyaya zarar verme, kasıtlı olarak yangın çıkarma, hırsızlık, madde kullanma, araba kaçırma, alkollü araba kullanma, adam öldürme, silah kullanarak birinden zorla bir şey alma, birini dövme ya da fiziksel olarak saldırma, kavga etme, devlet malına zarar verme, vurma, silah taşıma gibi davranışlar olarak sıralanabilir (Bor, McGee ve Fagan, 2004; Clark, Vanyukov ve Cornelius, 2002; Light ve Dishion, 2007; Maddox ve Prinz, 2003; Monahan, Steinberg ve Cauffman, 2009). Maddox ve Prinz (2003), antisosyal davranışın tanımı göz önünde bulundurulduğunda, suçluluğun antisosyal davranışlar kapsamında ele alınmasının daha doğru olduğunu, ancak literatürde kimi zaman suçlulukla antisosyal davranışın birbirlerinden ayrılarak ele alınması yönünde bir eğilim olduğunu belirtmiştir.

Çocukluk döneminde antisosyal nitelikteki davranışlar davranım bozukluğu ya da karşıt olma bozukluğu olarak adlandırılmakta ve yetişkinlik döneminde de devam eden antisosyal davranışlar, antisosyal kişilik bozukluğu adını almaktadır (Krueger, Markon, Patrick, Benning ve Kramer 2007). Çocukluk döneminde görülen davranım bozukluğu, yetişkinlikteki antisosyal davranışın oldukça güçlü bir yordayıcısıdır (Loeber, 1982).

Problem davranışların; *genetik geçiş* (Bailey ve ark., 2009), fizyolojik faktörler (Raine, 2002), *zor mizaç özellikleri* (Guerin, Gottfried ve Thomas, 1997), *düşük zeka* (Koenen, Caspi, Moffitt, Rijdsdijk ve Taylor, 2006) gibi biyolojik faktörlerin yanı sıra *ebeveyn reddi* (Henry, Tolan ve Gorman-Smith, 2001), *yetersiz izleme* (Stattin ve Kerr, 2000) gibi çeşitli ebeveyn uygulamaları, *sapkın akranlar* (Goldstein, Davis-Kean ve Eccles, 2005), *düşük akademik başarı ve okula bağ geliştirme* (Maddox ve Prinz, 2003; Maguin ve Loeber, 1996),

düşük sosyoekonomik düzeye sahip mahalle (Xue, Leventhal, Brooks-Gunn ve Earls, 2005) gibi temel sosyalleştirici ajanlarla ilişkili olduğu çok sayıda araştırma ile ortaya konmuştur.

Olumlu sosyal davranışlar ise başkalarının yarar görmesi ya da ilişkiler arasındaki uyumu arttırmak niyetiyle, diğer insanlara karşı ilgi ve empati gösterme, paylaşma, işbirliği yapma, rahatlatma, yardım etme gibi davranışları içeren özgeci, sosyal kabul gören, normatif davranışlardır (Hay, 1994; Jackson ve Tisak, 2001; Ma, 2005; Smith ve Mackie, 2000). Ebeveynlerine hediye verme, karşıdan karşıya geçmek isteyen engelli insanlara yardım etme, hata yapan birisine sempati gösterme, bir tartışmayı durdurmaya çalışma, kötü bir davranışta bulunduktan sonra özür dileme, ağlayan ya da üzgün birisini rahatlatma, oyunu izleyen birisini katılması için davet etme, herhangi bir kurumda gönüllü çalışma, olumlu sosyal davranışlara örnek olarak verilebilir (Ma, 2005; Markiewicz, Doyle ve Brendgen, 2001). Eron ve Huesmann (1984) olumlu sosyal davranışların, saldırgan davranışların tam tersi olan davranışlar olarak kabul edilebileceğini belirtmişlerdir.

Olumlu sosyal davranmaya güdülenmenin içsel ve dışsal ödüller gibi çok çeşitli nedenleri olabilmektedir (Lindenberg, Fetchenhauer, Flache ve Buunk, 2005). Jackson ve Tisak (2001) olumlu sosyal davranmanın çok çeşitli nedenleri olabileceğini; çocuğun davranışlarını gözlemlemenin, çocuğun hangi nedenle, olumlu sosyal davranış gösterdiğine ilişkin çok az bilgi sağlayabileceğini belirtmişlerdir. Örneğin bir çocuk diğerinin sıkıntısını gidermek için olumlu sosyal davranışlar gösterebileceği gibi, bir yetişkini etkilemek, kendini daha iyi hissetmek ya da gelecekte bunun kendisine olumlu olarak geri dönmesini sağlamak amacıyla bu şekilde davranmak zorunda olduğunu hissedebilir.

Carlo ve Randall (2002) ergenlerin olumlu sosyal davranışlarının altı farklı türünü tanımlamışlardır. Bunlar; kamusal (başkalarının önünde), gizli (gerçekleştiren kişi bilinmemektedir), acil (herhangi bir kriz anında), duygusal (diğerlerinin duygusal ipuçlarına tepki olarak), itaatkar (talep edildiğinde) ve özgeci olumlu sosyal davranışlardır. Araştırmacılar, daha fazla oranda kamusal olumlu sosyal davranışlar gösteren ergenlerin daha hazverici ve onay yönelimli bir ahlaki muhakemeye sahip olduklarını; daha fazla oranda duygusal ya da itaatkar olumlu sosyal davranış gösteren ergenlerin ise daha üst düzey ahlaki muhakemeye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Boxer, Tisak ve Goldstein (2004) ise olumlu sosyal davranışlara ilişkin daha farklı bir kavramsallaşma getirerek, olumlu sosyal davranışları, özgeci, proaktif ve tepkisel olarak üçe ayırmışlardır. Özgeci olumlu sosyal davranış, herhangi bir kişisel kazanç beklemeden gönüllü olarak davranmayı içermektedir. Proaktif olumlu sosyal davranış, amaçsal ve amaç yönelimli tepkileri kapsamaktadır. Reaktif olumlu sosyal davranış ise bir bireyden algılanan olumlu özelliklere karşılık olarak olumlu duygusal tepki vermeyi içermektedir.

Problem davranışların aksine olumlu sosyal davranışlar, çocuk ve ergenlerin olumlu psikososyal gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Sempati (Carlo ve Randall, 2002), bakış açısı alma (Eisenberg ve Fabes, 1998) yüksek benlik kontrolü (Sanson ve ark., 2004) gibi bireysel özellikler

olumlu sosyal davranışlarla ilişkiliyken, aynı zamanda, ebeveynle duygusal bağ (Clark ve Ladd, 2000), anne-babanın kendi aralarındaki olumlu ve kaliteli ilişkisi (Markiewicz ve ark., 2001), ebeveynin ergeni izlemesi (Cantillon, 2006), arkadaşlarla olumlu ilişkiler (Ellis ve Zarbatany, 2007), olumlu sosyal davranışları olan arkadaşlara sahip olma (McNamara-Barry ve Wentzel, 2006), akademik başarı da (Maguin ve Loeber, 1996) ergenin olumlu sosyal davranışları ile pozitif olarak ilişkilidir.

Ergenin kendi bireysel ve fizyolojik özelliklerinin yanı sıra sosyalleşme sürecinde ayrı ayrı önemli yerleri bulunan aile, arkadaş, okul ve yaşanılan mahalle, ergenin olumlu bir sosyal gelişim göstermesinde de önemli bir yere sahiptir. Ergenin sağlıklı fiziksel gelişiminin ardından, sosyal çevresiyle destekleyici ve yakın ilişkileri olumlu sosyal davranışlarını güçlendirerek, ergenin uyumlu ve başarılı bir yaşama sahip olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle son yıllarda, bebeklik döneminden ergenliğin son yıllarına kadar uzanan oldukça geniş kapsamlı müdahale çalışmaları ile problem davranışlar azaltılmaya, olumlu sosyal davranışlar ise güçlendirilmeye çalışılmaktadır (Cavell ve ark., 2007; Greenwood, 2008).

Kaynaklar

- Ackerman, B. P., Brown, E. ve Izard, C. E. (2003). Continuity and change in levels of externalizing behavior in school of children from economically disadvantaged families. *Child Development*, 74, 694-709.
- Bailey, J. A., Hill, K. G., Oesterle, S. ve Hawkins, J. D. (2009). Parenting practices and problem behavior across three generations: Monitoring, harsh discipline, and drug use in the intergenerational transmission of externalizing behavior. *Developmental Psychology*, 45, 1214-1226.
- Bor, W., McGee, T. R. ve Fagan, A. A. (2004). Early risk factors for adolescent antisocial behaviour: An Australian longitudinal study. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 38, 365-372.
- Boxer, P., Tisak, M. S. ve Goldstein, S. E. (1994). Is it bad to be good? An exploration of aggressive and prosocial behavior subtypes in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 91-100.
- Cantillon, D. (2006). Community social organization, parents, and peers as mediators of perceived neighborhood block characteristics on delinquent and prosocial activities. *American Journal of Community Psychology*, 37, 111-127.
- Carlo, G. ve Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 31-44.
- Cavell, T. A., Hymel, S., Malcolm, K. T. ve Seay, A. (2008). Socialization and interventions for antisocial youth. J. E. Grusec ve P. D. Hastings, (Ed.), *Handbook of socialization: Theory and research* içinde. NY: The Guilford Press.
- Clark, K. E. ve Ladd, G. W. (2000). Connectedness and autonomy support in parent-child relationships: Links to children's socioemotional orientation and peer relationships. *Developmental Psychology*, 36, 485-498.
- Clark, D. B., Vanyukov, M. ve Cornelius, J. (2002). Child antisocial behavior and adolescent alcohol use disorders. *Alcohol Research & Health*, 26, 109-115.
- Donovan, J. E. ve Jessor, R. (1985). Structure of problem behavior in adolescence and young adulthood. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 890-904.

- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T. L., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Reiser, M., Murphy, B. C., Losoya, S. H. ve Guthrie, I. K. (2001). The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior. *Child Development, 72*, 1112-1134.
- Eisenberg, N. ve Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. W. Damon, (Seri Ed.), N. Eisenberg, (Cilt Ed.), *Handbook of child psychology: Social and personality development*. New York: John Wiley.
- Ellis, W. E. ve Zarbatany, L. (2007). Peer group status as a moderator of group influence on children's deviant, aggressive, and prosocial behavior. *Child Development, 78*, 1240-1254.
- Eron, L. D. ve Huesmann, L. R. (1984). The relation of prosocial behavior to the development of aggression and psychopathology. *Aggressive Behavior, 10*, 201-211.
- Farrington, D. P. (2005). Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology and Psychotherapy, 12*, 177-190.
- Gilliom, M. ve Shaw, D. (2004). Codevelopment of externalizing and internalizing problems in early childhood. *Development and Psychopathology, 16*, 313-333.
- Goldstein, S. E., Davis-Kean, P. E. ve Eccles, J. S. (2005). Parents, peers, and problem behavior: A longitudinal investigation of the impact of relationship perceptions and characteristics on the development of adolescent problem behavior. *Developmental Psychology, 41*, 401-413.
- Greenwood, P. (2008). Prevention and intervention programs for juvenile offenders. *The Future of Children, 18*, 185-210.
- Grietens, H., Onghena, P., Prinzie, P., Gadeyne, E., Assche, V. V., Ghesquiere, P. ve Hellinckx, W. (2004). Comparison of mothers', fathers', and teachers' reports on problem behavior in 5- to 6-year-old children. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 26*, 137-146.
- Guerin, D. W., Gottfried, A. W. ve Thomas, C. W. (1997). Difficult temperament and behaviour problems: A longitudinal study from 1.5 to 12 years. *International Journal of Behavioral Development, 21*, 71-90.
- Hay, D. (1994). Prosocial development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*, 29-71.
- Henry, D. B., Tolan, P. H. ve Gorman-Smith, D. (2001). Longitudinal family and peer group effects on violence and nonviolent delinquency. *Journal of Clinical Child Psychology, 30*, 172-186.
- Jackson, M. ve Tisak, M. S. (2001). Is prosocial behaviour a good thing? Developmental changes in children's evaluations of helping, sharing, cooperating, and comforting. *British Journal of Developmental Psychology, 19*, 349-367.
- Koenen, K. C., Caspi, A., Moffitt, T. E., Rijdsdijk, F. ve Taylor, A. (2006). Genetic influences on the overlap between low IQ and antisocial behavior in young children. *Journal of Abnormal Psychology, 115*, 787-797.
- Krueger, R. F., Markon, K. E., Patrick, C. J., Benning, S. D. ve Kramer, M. D. (2007). Linking antisocial behavior, substance use, and personality: An integrative quantitative model of the adult externalizing spectrum. *Journal of Abnormal Psychology, 116*, 645-666.
- Light, J. M. ve Dishion, T. J. (2007). Early adolescent antisocial behavior and peer rejection: A dynamic test of a developmental process. *New Directions for Child and Adolescent Development, 118*, 77-89.
- Lindenberg, S., Fetchenhauer, D., Flache, A. ve Bunnik, B. (2006). Solidarity and prosocial behavior: Framing approach. *Critical Issues in Social Justice, 1*, 3-19.
- Loeber, R. (1982). The stability of antisocial and delinquent child behavior: A review. *Child Development, 53*, 1431-1446.
- Loeber, R. ve Stouthamer-Loeber, M. (1998). Development of juvenile aggression and violence. *American Psychologist, 53*, 242-259.
- Ma, H. K. (2005). The relation of gender-role classifications to the prosocial and antisocial behavior of Chinese adolescents. *The Journal of Genetic Psychology, 166*, 189-201.
- Maddox, S. J. ve Prinz, R. J. (2003). School bonding in children and adolescents: Conceptualization, assessment, and associated variables. *Clinical Child and Family Psychology Review, 6*, 31-49.
- Maguin, E. ve Loeber, R. (1996). Academic performance and delinquency. *Crime and Justice, 20*, 145-264.
- Markiewicz, D., Doyle, A. B. ve Brendgen, M. (2001). The quality of adolescents' friendships: Associations with mothers' interpersonal relationships, attachments to parents and friends, and prosocial behaviors. *Journal of Adolescence, 24*, 429-445.
- McNamara-Barry, C. ve Wentzel, K. R. (2006). Friend influence on prosocial behavior: The role of motivational factors and friendship characteristics. *Developmental Psychology, 42*, 153-163.
- Monahan, K. C., Steinberg, L. ve Cauffman, E. (2009). Affiliation with antisocial peers, susceptibility to peer influence, and antisocial behavior during the transition to adulthood. *Developmental Psychology, 45*, 1520-1530.
- Olson, S. L., Schilling, E. M. ve Bates, J. E. (1999). Measurement of impulsivity: Construct coherence, longitudinal stability, and relationship with externalizing problems in middle childhood and adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology, 27*, 151-165.
- Parker, J. S. ve Benson, M. J. (2004). Parent-adolescent relations and adolescent functioning: Self-esteem, substance abuse and delinquency. *Adolescence, 39*, 519-530.
- Raine, A. (2002). Annotation: The role of prefrontal deficits, low autonomic arousal, and early health factors in the development of antisocial and aggressive behavior in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 43*, 417-434.
- Rhule-Louie, D. M. ve McMahon, R. J. (2007). Problem behavior and romantic relationships: Assortative mating, behavior contagion, and desistance. *Clinical Child and Family Psychology Review, 10*, 53-100.
- Sanson, A. (2004). Connections between temperament and social development: A review. *Social Development, 13*, 142-170.
- Smith, E. R. ve Mackie, D. M. (2000). *Social psychology (2. baskı)*. Philadelphia: Psychology Press.
- Stattin, H. ve Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development, 71*, 1072-1085.
- Torrente, G. ve Vazsonyi, A. T. (2008). The salience of the family in antisocial and delinquent behaviors among Spanish adolescents. *The Journal of Genetic Psychology, 169*, 187-197.
- Xue, Y., Leventhal, T., Brooks-Gunn, J. ve Earls, F. J. (2005). Neighborhood residence and mental health problems of 5- to 11-year-olds. *Archives of General Psychiatry, 62*, 554-563.
- Youngstrom, E. A., Findling, R. L. ve Calabrese, J. R. (2003). Who are the comorbid adolescents? Agreement between psychiatric diagnosis, youth, parent, and teacher report. *Journal of Abnormal Child Psychology, 31*, 231-245.